

Návštěva sovětského svazu

V roce 1985 jsme se museli účastnit mezinárodní, přátelské, studentské, výměnné, bratrské ... praxe v Sovětském svazu. O chemickém průmyslu nic. Dozvěděli jsme se ale něco o socialismu druhého typu. Ten termín vymyslel můj spolužák, jehož sestra studovala medicínu a dozvěděla se něco o cukrovce druhého typu. Není léčitelná.

Z nějakého důvodu naše chlapecké spolužáky vyslali do sovětového Ruska půl roku před dívkami a ti se vrátili s důležitými poznatky. Vezměte si s sebou jídlo! Těch poznatků bylo asi víc, protože tam odjeli se staršími studentkami ze čtvrtáku. Jeden z nich se vrátil lehčí o osm kilo. Nedostatečná strava, starší spolužačky ...

Letěli jsme do Leningradu Tupolevem zvaném Konkordovič a v životě jsem se tak nebála. Znáte ten pocit, když rychlovýtah náhle zastaví. Na to si člověk zvykne. Ale ne, když se to stává každou půl hodinu. A bez výstrahy. A ve vzduchu. Letadlo dělalo hrozný rámus a já jsem si myslela, že co nevidět skončíme v některém z karalských jezer. Letušce ale nesešel příjemný úsměv z tváře.

„Takhle létáme už třicet let.“ Její kulatý obličej rozzářil úsměv, ve kterém chybělo několik zubů.

Na letišti bylo zima. U nás kvetl červen, ale v Rusku byla zima jako v Rusku. Vyzvedl si nás nějaký asistent z Mendělejevova institutu a ještě dříve, než se nám zklidnil žaludek, nám vysvětlil, že příletová hala je moderně vystavěná. Trochu nás to překvapilo. Pak jsme si zvykli na to, že v Rusku vám vždycky vysvětlí, na co se díváte a co doopravdy vidíte. Ještě nám stačil říct, že lépe než rusky mluví anglicky, ale oxfordský přízvuk si zkazil v Americe. A taky, že Leningrad má 600 metrů mostů a 3000 Leninových památníků.

Šli jsme se najíst do univerzitní menzy. Byly tam štukové stropy (klasicistní palmety a pěticípé hvězdy), ale před výdejním pultem byla kaluž zvicí Azovského moře. (Naštěstí je Azovské moře tím nejmělkším na světě.) Tam nám bylo slíbeno, že dobře pojíme (já garantuju vám, što vy charašo pokušajetě). Abychom dostali něco na táč, museli jsme do té louže vstoupit. Polučili jsme tři brambory a něco, co se později ukázalo být karbanátkem. Někteří ho dokonce snědli. Och, štědré ty slovanské dubisko. Spojence uhošťuješ žaludy.

„To je výborné jídlo,“ vysvětlil nám politruk.

Tak trochu mi to připomnělo francouzskou anekdotu: „Pane, vy mě už nemilujete! Věříte spíš tomu, co vidíte než tomu, co vám říkám.“

Mysleli jsme, že se v univerzitní jídelně seznámíme se studenty. Chlapci nosili hnědá saka a kravaty s pokrokovými odznáčky. My jsme měli trička, bundy, džíny. Když jsme je oslovili, mlčeli jak zařezaní a rychle dojídali svůj příděl.

Odborné školení se odbylo monology našich hostitelů. „Tady vidíte něcostrojitelnyj zavód.“ Ale přes jeho bránu jsme projít nemohli. Chtělo to asi nějaké schválení nejvyššího sovětu, které by bylo bez problémů možno získat ve lhůtě šesti měsíců. Tak jsme se na ten zázrak techniky mohli podívat alespoň z ulice. Pak k nám pohovořil vedoucí pracovník, jehož funkci bych přeložila jako „vrchní inženýr pověřený točením centrálním ventilem.“ Když jsme šli zpět na metro, uvažovala jsem o tom, co nebezpečného jsme mohli ruským strojům udělat. Nakazit je reakční politikou?

Začínali jsme mít více než o techniku zájem o to, co budeme jíst. Díky předchozím informacím jsme sice měli v kurfrech lančmít (kterému se ostatně říkalo pohraničník,

protože prý pocházel z východních ruských stepí a jeho vynikající kvalitu zajišťovala příměs masa z některého čínského hraničáře). Jenže i tato ambroziální krmě začala docházet. Doba našeho pobytu byla totiž stanovena na celých třicet dnů.

Kromě lančmítu jsme měli k dispozici několik kilo ovesného myslí zvaného pind'ablať. Potřebovali jsme ale mléko. Vystáli jsme příslušnou frontu, ale zeptali se nás:

"Kde máte konvičku?" Proboha, bandasky jsme v Praze zapomněli!

S tím mlékem jsme měli nakonec víc štěstí než rozumu, protože vypukla epidemie úplavice a nakažené byly mléčné výrobky. Vzhledem k tomu, že u automatů s gazírovanou vodou stály skleničky pro všeobecné použití, měla to ta úplavice dost snadné. Problém s nakaženým mlékem vyřešili v některých obchodech tak, že na mléčný pult umístili cedulku: „Z tohoto mléka můžete dostat úplavici.“ K jídlu byly k dostání ještě dýně a mleté maso, ale na to jsme si netroufli. Když už jsme snědli veškeré zásoby, živili jsme se poslední týden chlebem a licenční coca-colou (nálepka v azbuce s charakteristickým americkým designem).

Opravdu nepříjemný incident se stal našemu zrzavému moravskému spolužákovi, který měl vypouklé čelo, silné nadočnicové oblouky, trčící řídkou plavou bradkou a předčasně olýsalou hlavu. Zadrželi ho v leningradském metru díky výkřiku bdělé občanky:

„Vždyť ten tovařiš vypadá jako Lenin!“

Byl uvězněn na čtrnáct dní pro podezření, že se vydával za Lenina. A neměl doklady. Pasy nám totiž zadrželi již na letišti. Vedoucí naší výpravy věděl, že jeho studenta chytila milice, ale nemohl ho najít. Nebyly informace. Místa v letadlech do Evropy byla zamluvena na tři týdny dopředu, takže než ho zaměstnanci konzulátu našli, my už byli v Čechách. Ke chvále naší školy musím říci, že ho navzdory svazáckým kazisvětům podrželi, nevyloučili, dostudoval. Už o něm víc nevím, ale uvažuji. Naučil se, že není dobrý nápad třást mřížemi a dovolávat se občanských práv (což udělal), nebo je lepší dělat to stále, protože ho ponížili ale nezastarali?

Jiné skupině se v hospodě stalo, že k nim přisedl bodrý občan a po té, co si hodinku pokecali, chtěl vidět jejich pasy. Protože žádné neměli, duchapřítomně vstali a utekli bez placení. Rus prý za nimi ohromeně zíral, protože mu asi připadalo neuvěřitelné, že se nebáli jeho velitelského slova. Kágébák? Amatér? Kdo ví.

Začalo nás zajímat výhradně jídlo. Další pokus o vylepšení stravy jsme provedli tak, že jsme se pokusili cosi upéct v kolejní kuchyni. Netušili jsme, že sporák je plný švábů. Tak se stalo, že jsme je upekli spolu se zemlbábou a muselo se to všechno vyhodit. Ach Leningrad. Kolegové, kteří se vrátili z Moskvy ale říkali, že je to proti hlavnímu městu učiněný ráj.

Se šváby, rusky tarakány, byl vůbec problém. Museli jsme spát s rozsvíceným světlem, protože když se zhaslo, vydali se švábi na cestu po stěnách a padali pak na nás ze stropu. Jeden spolužák se k podzimnímu termínu musel učit marxák z tlusté učebnice dle jména autora označované jako Hába. Když mu to nešlo, házel tou učebnicí po švábech a dokonce to zveršoval: „Vzduchem letěl Hába, dopadl na švába.“ Když jsme bratrské soužití s hmyzem komentovali před politrukem, lakonicky prohlásil:

„V Africe jsou prostě lvi, v Rusku tarakáni.“

Inspirace šváby tím nekončila. Kolektivním úsilím jsme složili píseň na nápěv Podmoskovskije večerá (Šostakovičova hrdinská melodie) přibližně s těmito slovy:

Skučnyje ruskije večerá / Já žral naposled předvčera/ OBO nechtělo se mi stát/ poetomu u mně bolšoj hlad/ Široké je pole do všech stran / Synu víš co je tarakán?/ Na zdech bojiště/ V zářivek přísvitu/ Řady nepřátel mrtvých tu.

Inu mělo to asi deset slok a pro vysvětlení: zkratka OBO znamenala očeň bolšája očered', čili velmi dlouhá fronta. U nás takové fronty taky bývaly, ale ne tak bolšoje jako na Rusi. Na Rusi je vše velké. Říká se, že ruský trpaslík je největší na světě.

Bydlení na koleji mělo ještě jednu nevýhodu. Na celý šestipatrový panelák byla jediná koupelna v suterénu. A ta byla zamčená. Žádali jsme po děžurné klíče (pro naše větší bezpečí měla příslušná strážkyně za pasem pistoli), ale bylo nám řečeno, že teplá voda neteče. Bylo léto, tak nám to ani moc nevadilo. Klíče jsme ale nedostali. Bylo nám řečeno, že bychom se mohli nachladit a pak bychom pomluvili Sovětský svaz.

Přišlo mi divné, že v centru města nebylo vidět ženy s kočárky. Pak mi došlo, že se tam díky poměrům v městské dopravě prostě nedostanou. Do přeplněného autobusu nebo do metra s tisíci schody bylo nemožné kočárek dostat. Agresivita spolucestujících byla taková, že bych se bála nastoupit i v prvním trimestru těhotenství. Viděla jsem, jak se nějaká děvčeka snažila nacpat do nacpaného autobusu. Zezadu k ní přiskočil ometálovaný bojovník, párkrát ji pěsti praštil do hlavy, za vlasy vytáhl ven ze dveří a nacpal se místo ní. A když někomu šlápnete na nohu, nemá smysl se omlouvat. Rovnou vás kopne. Probatum.

Problematický byl také prodej jízdenek. Měli tam sice automat, ale nějaký divný. Hodily se do něj mince, zatáhlo se za páčku a vyjel lístek. Autobus prudce zabrzdil a spolužák při té manipulaci ztratil rovnováhu a zachytil se o páčku. Vytáhl metr jízdenek. Bdělý občan to oznámil řidiči a ten se na nás chystal zavolat milici. Utíkali jsme jako králíci. Leč i králíci mají své strategie. Příště jsme to udělali tak, že jeden cinknul mincemi o automat a ostatní ho tak pevně obstoupili, že soudruzi nic neviděli. Pak jsme za jednu platbu vytáhli lístky pro všechny. Ty báječné výsledky kolektivní spolupráce!

Jednoznačně pěkné zážitky jsem měla z Ermitáže. Strávila jsem tam postupně čtyři krásné dny od otevření do zavírací doby. Hned v prvních dnech pobytu v Leningradě, když jsem rozeznala jednoznačně kladný postoj obyvatelstva vůči cizincům, rozhodla jsem se pro mimikry. (Chameleon, Woody Allen). Občané pod jhem totalitních režimů pro to mají zvláštní smysl. Zakoupila jsem velkou bílou tylovou mašli do vlasů, vlněné punčochy na podvazky a náležitě dlouhou sukni. Kalhoty jsem vyloučila po zkušenosti z předměstí, kde se k nám sbíhaly domovnice s výkřiky „Děvočky v brjukach!“ Také jsem si místo kabelky opatřila jakousi režnou plátěnou mošnu. A schovala jsem foťák.

Je zajímavé, že v tom profízlovaném státě nebyl problém projít do Ermitáže vchodem pro zaměstnance. Prostě nikdo nechtěl vidět legitimaci. Musela jsem se jen naučit, že se tam lidi po ránu nezdraví. Služebními prostorami jsem prošla do expozice a tam jsem strávila den v blaženém rozjímání. Ze studentského stipendia bych na to neměla dost peněz.

Celý den postávat před vitrínami bylo přeci jen únavné. Měla jsem dvě útočiště. Jedním byl místní bufet, kde se díky turistům podávaly pirožky bez tarakánů a koblih. Zvláštností tohoto zařízení byly stoly po šesti, menší tam nebyly. A taky košíky s pečivem na stole.

„Kolik jste měla koblih?“ byla jsem tázána při placení.

K mému překvapení odpověděl otec rodiny sedící u stejného stolu: „Měla dvě.“

Někdy Češi sebekriticky říkají, že jsou národem práskačů. Na Rusy ale prostě nemáme. Pavka Korčagin, věčně živý.

V deníku mám záznam, kterému už dnes nerozumím. Je to jakýsi uměleckohistorický těsnopis: Corregio, portrét ženy, asi záhadný, Francesco Melzi lepší než Andrea del Sarto, sv. rodina, Cesare de sesto. Čínský lak, černé pozadí. Hnědá, zlatá okrová. Zelená opaleskuje. Zlatý prach? Charles Colet, podvečerní Benátky, mraky, moře, lodi. Vincent Van Gogh, Ženy z Arles. A Rodin, busta jako hora. Dougueu, rostlinná struktura. Ruské umění? Snad soubojové pistole a ikony.

Ermitáž je minóovské bludiště sálů, chodeb a schodišť. Všude přepychové zařízení někdejšího paláce a mezi tím hotový galimatyáš obrazů dobrých i průměrných, zbraní, porcelánu, šperků, nábytku i dobových obleků. Zlaté tapety a malachitem obložené sloupy. Vzpomínám si, jak mě mohl čert vzít, když jsem se pokoušela zahlédnout Rembrandtův obraz pokrytý vysoce lesklým lakem, zasklený a otočený k světlu. Ať jsem dělala, co jsem dělala, viděla jsem jen sama sebe jako v zrcadle. Snad se do té nádhery ani nehodil. Jeho pokora a soucitnost se rozpačitě ošívala v orientální nádheře ruských carů. Jakoby se z vlastní vůle skryl pod zrcadlení.

Kromě sbírkových předmětů byli v muzeu k vidění i návštěvníci. Tu v teplákových soupravách, tu v brokátu nebo plesové toaletě. Nosili si s sebou magnetofony, které jim vyprávěly, že Rembrandt byl známý evropský umělec. Tím se proplétaly starší anglické páry oděné v tvídu. Dav se po nich nevraživě ohlížel. Jedna Angličanka se zeptala děžurné pečlivě naučenou ruskou frází, kde je tu WC. Jaké bylo její překvapení, když se ženská v uniformě místo odpovědi otočila zády a zmizela do jiného sálu! Kapitalisti jedni, lezou sem a ještě by tu chtěli kálet!

Druhé útočiště v Ermitáži bylo přízemí v nenavštěvované prehistorické expozici. Bylo tam plyšové sofa, hned vedle mumie skythského koně. Sedla jsem si tam a nakonec lehla. Zjistila jsem, že mě nikdo neobtěžuje, ani když usnu. Jestli tam náhodou někdo prošel, asi mě považoval za součást expozice. Předcházet totiž sál s pozůstatky egyptských faraonů.

Prochodila jsem také celé historické centrum Leningradu, které má své chladné kouzlo. Způsobuje to nízké severské slunce, v němž barvy ztrácejí svou vydatnost. I ta tráva vypadá jen jako na povrchu zbarvená. Něco jako ze starých kolorovaných pohlednic. Nemá ty mnohé odstíny, jako tráva u nás. Že by tam všechno lpělo jen na povrchu? A bylo to tam nekonečné. Šířka ulic, rozměry paláců, plocha parků a hlavně Něva, která vypadá jako moře. Něva, Něva, Něva. Moře, moře, moře. Její vlny jsou opravdu mořské, takový mají od břehu k břehu rozběh.

Zůstali jsme jednou na nábřeží v noci, abychom viděli otvírání mostů. Bylo krátce po bílých nocích a půlnoční slunce zapadalo jen na dvě hodiny. Na nábřeží seděla mládež a zpívala při kytaře. Byli bychom se bratřili, ale když slyšeli cizí přízvuk, báli se nás. Zpívali jednu písničku o hospodáři, který měl na peci šest koček. Večer hrál na garmošku a kočky okouzleně poslouchaly. Jeden kaťonok to nevydržel a začal tancovat. Když dotančil, kočky ho pochválily, ale starý kocour řekl: „Bylo to dobré, ale víckrát to nedělej. Kočky přece netancují.“

Jiná písnička zněla asi takhle: Když mi bylo šestnáct, máma mi dala zimní kabát. Řekla mi, že táta zemřel. Šel jsem po ulici a potkal mě soused. Povídá: Ty máš tátův kabát! Jen počkej až to zjistíš. Nařeže ti. Tak jsem mu řekl, že táta je mrtvý.

V jednu po půlnoci se mosty otevřely. Zaoceánské lodi nebyly osvětleny. Jen poziční světla pomrkávala zeleně a červeně. Klouzaly jako nehmotné černé stíny, které bylo možné tušit jen podle toho, jak zastiňovaly světla protějšího břehu.

Ač jsme byli sběhlí ve vymýšlení blbin, namalovat obrovský fosforeskující pyj na bok zvedacího mostu, to by nás nebylo bývalo napadlo. To se stalo asi o třicet let později a aktéry za to zavřeli. Sleduji se zájmem pokrok v každé další generaci.

Večerní zábava v Leningradě měla svá pravidla. Když se v restauraci uvolnila polovina lokálu, mohla nastoupit přesně odpočítaná skupina zákazníků čekajících na chodníku. V případě, že na základě přesného sčítání zůstala partnerka na chodníku a partner mohl dovnitř, partner musel vysolit úplatek. Pozorovali jsme, že při vstupním ceremoniálu se raději partner k partnerce nehlásil, aby číšník jednoho z nich schválně neoddělil a nemuselo se platit. Jídelní lístky nebyly přítomny. Člověk jen řekl, že chce jíst a pak s napětím čekal.

Cestou domů jsme viděli několik potyček milice s opilci. Podle nového zákona se opilost stala trestnou, stejně jako hraní karet na veřejnosti. Jedna žena se o svého druhu tahala s mužem zákona, brečela a křičela:

„On není opilý, jenom unavený, unavený, unavený!“

Pak seděla na obrubníku a vzlykala: „Ach lidé boží!“

Bůh se vyskytoval jen v nadávkách a ve vzdeších.

Moje metoda cestování tímhle úžasným a strašným městem byla podobná jako v Ermitáži. Ráno jsem se dopravila ze vzdáleného předměstí. Trvalo to metrem hodinu a půl a vozy lomozily jako trouby před Jerichem. Leningrad je totiž kolem zálivu roztažený do délky sedmdesáti kilometrů. Pak jsem putovala po městě a když jsem toho měla dost, někde jsem si sedla a četla jsem si. Jednou jsem z nerozváženosti usedla na impozantní schodiště nějakého paláce, ke kterým už nevedla žádná cesta. Jen trávník. Milicionář, který mě spatřil jak si na mramorových schodech čtu, pojal oprávněné podezření, že jsem na ten trávník šlápla. Navíc se zdálo, že umím číst. Na podezřelé intelektuály mají policisté čich. Vyzval ke mně, ale to už jsem zaznamenala nebezpečí a začala se urychleně dekovat. Jenže si všiml, že titul knihy není v azbuce. Jeho znepokojení vzrostlo. Než se rozhodl, jestli má zavolat čeku, záchranku nebo armádu, zdrhla jsem. Vůbec jsme se v těch letech často urychleně vzdalovali. Byli jsme takoví ti ušáci, co si statečně říkají: „Živý nás nedostanou.“ A bílé ocásky mizely v podrostu.

Evropan očekává, že něco povznášejícího najde v kostele. Stávalo se, že jsme někde viděli kostelní věž a když jsme tam došli, zjistili jsme, že je zavřený nebo je tam muzeum nebo sklad brambor. Jednou jsme takto omylem navštívili koncert, velmi pěkný. Trochu mě rušila skutečnost, že orchestr byl na kůru a obecenstvo sedělo čelem k němu a zády k vyprázdněnému kněžišti. Na závěr koncertu jsme vyslechli v operním podání s četnými tremoly Ave Maria. Následoval popěvek z Mamsel Nitouche. Moje spolužáky, nábožensky zcela indiferentní, to kupodivu rozčílilo. Debatovali pak na koleji o metafyzice až do tří do rána a rušili mě ze spaní. Ještě o něco víc než ze stropu padající tarakáni. Jo, jo, inženýři a transcendence. Ale vlastně mě v tom Rusku vícekrát mile překvapili. Například se dělili o jídlo.

Byly ale i jiné kulturní zážitky. Absolvovali jsme výlet na jezero Razliv, kde se před revolucí skrýval Lenin v kupce sena. Jmenuje se to tam Pamjatnik–kyra, tedy památník chýše. Kupka sena zde byla náležitě rekonstruována a na jednom místě z ní trčela lešenářská trubka. Kolegyně vlezla dovnitř, aby viděla, jak to tam vypadá. Vyjela po ní všudypřítomná děžurná. Situaci pak zachraňovala druhá spolužačka, která té první začala obírat stébla ze svetru a nábožně si je ukládala do památníčku. Baba se srdečně usmála a vysvětlila jí, že to seno není původní.

O kus dál stál monumentální žulový pomník. Z jedné strany byla vytesána již zmíněná legendární kupka sena, z druhé strany řečnická tribuna a na ní Lenin, jak kamsi ukazuje. Na žulové tribuně byl zlatem vyvedený Leninův citát:

„Na jezeře Razliv mě carská policie nedostala, zato komáři ano.“ Pozor, vtip.

Pokračovali jsme do mauzolea, kde byly různé revoluční předměty. Slamník, polštář, konvice na čaj, dřevěná lžice, plechový talíř, loďka, rubaška a hrábě s vylámanými zuby. Průvodce nám sdělil, že ty úplně obyčejné věci používal sám Lenin. Ale nejsou to ty původní. Originály jsou umístěny v trezoru v Moskvě.

Prohlídka pokračovala někam, kde se to jmenovalo Zeljonyj kabinet, zelená pracovna. Bylo to v lese a od cestičky to bylo odděleno červenou šňůrou jako v muzejní expozici. Koukali jsme do lesa a pořád jsme nic neviděli. Pak se s mojí spolužačkou začalo něco dít, ale nedokázala jsem poznat, jestli zápasí s kašlem nebo s pláčem. Vzápětí mi to došlo také. V lese byl jeden menší pařez a vedle jeden větší pařez, na kterém byl položen rudý karafiát. Tak to byla ta zelená pracovna, kde Lenin psal o revoluci, přemýšlel a snil o ní (měčtal). Aby nebylo pochyb, co to má být, o kus dál byla další žulová socha. Dva žulové realisticky vyvedené pařezy včetně letokruhů a na jednom z nich Lenin s perem v ruce.

Rusko nás zkrátka dostalo.